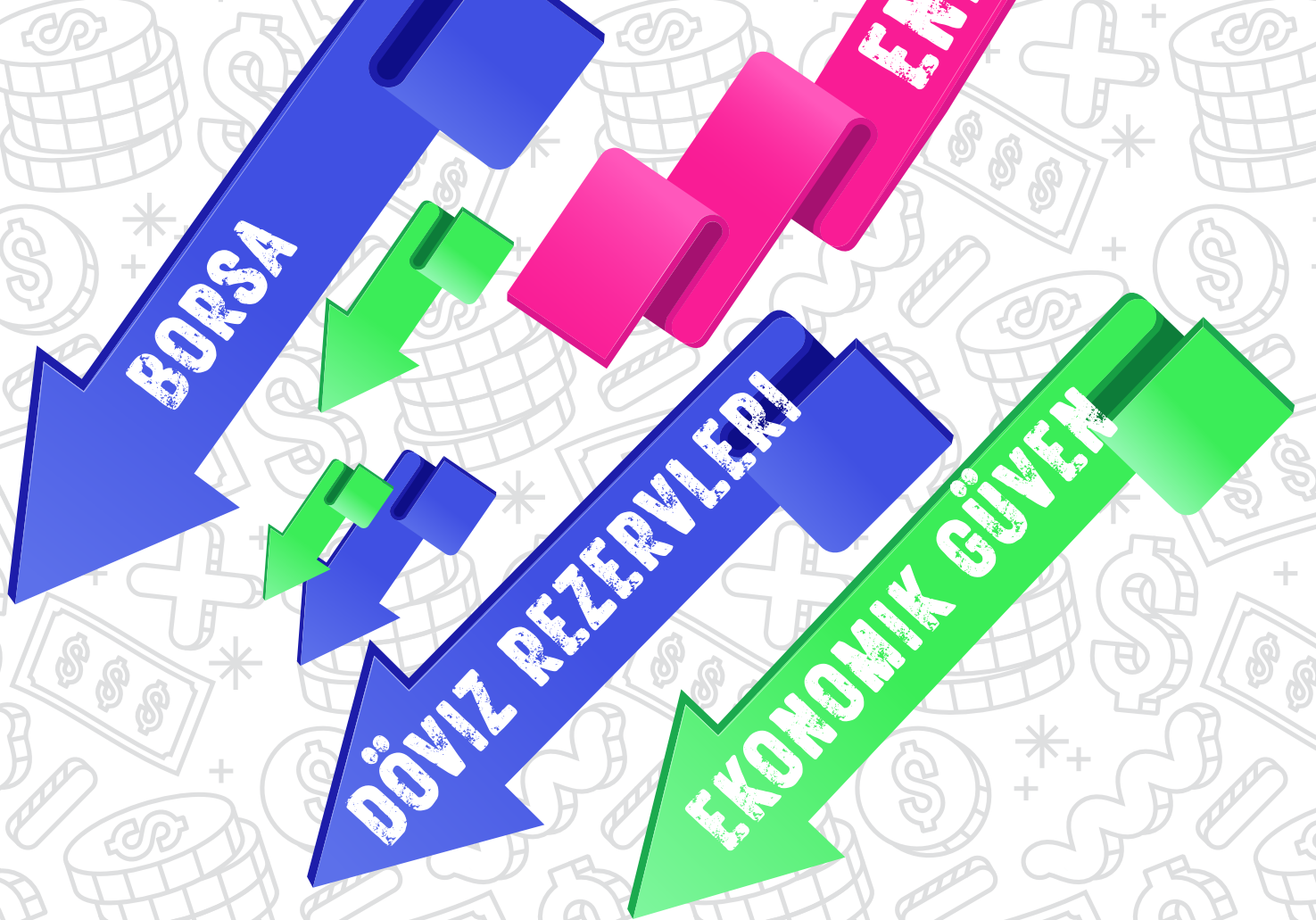

EKONOMİNİN *ve* EMEĞİN NABZI

Nisan 2025 / Sayı 10

Editör: Prof. Dr. Mustafa Durmuş

- 19 Mart Sonrası Ekonomik Yıkım
- Ekonomik, Politik ve Jeopolitik Gidişat
- Emekçiler Borçla Yaşamaya Çalışıyor!
- İnsana Yakışır İşler” mi Dediniz?

TEZ-KOOP-İŞ SENDİKASI

Türkiye Ticaret, Kooperatif, Eğitim, Büro ve Güzel Sanatlar İşçileri Sendikası

19 Mart Sonrası Ekonomik Yıkım

Türkiye'de son iki yıldır sıkı gelir (ücret), para ve maliye politikalarıyla enflasyon aşağıya çekilmeye, yüksek faiz oranları ve baskılanmış döviz kuruyla sıcak para ülkeye getirilerek döviz rezervi biriktirilmeye çalışılıyor. Tüm bu politikaların bedelini de başta işçi sınıfı olmak üzere, halk kemer sıkarak ödüyor.

Ancak İBB'ye ve CHP'ye kayyım atanacağı endişesi ve 19 Mart'ta İmamoğlu ve ekibine yapılan siyasi operasyonlar, İmamoğlu ve bazı belediye çalışanlarının tutuklanması ve ardından patlak veren kitlesel protestolar, bu iktisadi "kazanım"ların büyük bir kısmını ortadan kaldırdığı gibi zaten kırılgan olan ekonomiyi daha da kırılgan bir hale getirdi. Böylece 22 yıldır ülkede sağlam bir ekonomik alt yapının kurulmadığı gerçeği ortaya çıktı. Ayrıca ekonomide iki yıldır sağlanmaya çalışılan "iyileştirme" çabaları da heba edildi.

• Borsa çakıldı

Kapitalizm tarihinde her büyük ekonomik kriz (genelde) önce menkul kıymetler borsasındaki sert düşüşle başlar. Nitekim Türkiye'de 20 Mart'ta değeri 9,000'e kadar düşen borsada (İMKB 100) devre kesiciler uygulanmak zorunda kaldı. Endeks, TL varlıklarda başlayan satış dalgası yüzünden ilk gün %8,72 kayıpla tarihinin en sert düşüşlerinden birine tanık oldu. Bankacılık endeksi %8,5'in üzerinde kayıp yaşadı. Borsanın piyasa değerinden sadece 1 günde 31,5 milyar dolar silindi. Ayrıca operasyon sonrası ilk haftada yabancılar 883,3 milyon dolarlık devlet iç borçlanma senedi (DİBS) sattılar. (ekonomim.com).

Bu gelişmeler üzerine dünyanın en büyük yatırım bankalarından birisi olan Morgan Stanley'e ait MS Menkul Değerler A.Ş. kendi talebiyle faaliyet izinlerinden feragat ederek Borsa İstanbul üyeliğinden ayrıldı.

Yabancı yatırımcı kaçıyor, dış borç stoku büyüyor!

TÜRKİYE'NİN DÖVİZLİ BORÇ STOKU (Milyon \$)																				
DIŞ BORÇLAR							DÖVİZLİ İÇ BORÇLAR					BANKALAR HARIÇ TOPLAM DÖVİZLİ BORÇLAR				KKM DAHİL DÖVİZLİ BORÇLAR				
Yıl	KAMU DIŞ BORÇ STOKU	TCMB DIŞ BORÇ STOKU	DIŞ ŞİRKETLER	BANKALAR	ÖZEL SEKTÖR TOPLAM	TOPLAM DIŞ BORÇLAR	DIŞ BORÇ STOKU / MİLLİ GELİR (%)	KAMU DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU	DIŞ ŞİRKETLERİN DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU	TOPLAM DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU	İÇ BORÇ STOKU	KAMU DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU	TOPLAM DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU	DIŞ ŞİRKETLERİN DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU	TOPLAM DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU	Dövizli borç stoku / Milli gelir (%)	KKM	KAMU DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU	TOPLAM DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU	KKM DAHİL DÖVİZLİ İÇ BORÇ STOKU / M (%)
2010	89.109	11.565	116.110	91.435	207.545	308.219	42	3.556	82.115	85.671	104.230	198.225	302.455			41		104.230	302.455	34
2011	94.279	9.334	117.013	98.188	215.201	318.814	44	1.973	102.430	104.403	105.586	219.443	325.029			45		105.586	325.029	32
2012	104.023	7.088	121.755	121.407	243.162	354.273	45	0	121.980	121.980	111.111	243.735	354.846			45		111.111	354.846	31
2013	115.945	5.234	121.680	158.985	280.665	401.844	49	0	155.292	155.292	121.179	276.972	398.151			49		121.179	398.151	30
2014	117.687	2.484	119.772	172.958	292.730	412.900	52	0	171.944	171.944	120.170	291.716	411.886			52		120.170	411.886	29
2015	113.145	1.327	119.921	164.902	284.823	399.295	55	0	175.182	175.182	114.472	295.103	409.575			57		114.472	409.575	28
2016	123.713	1.102	127.021	154.442	281.463	406.278	47	0	179.247	179.247	124.815	306.268	431.082			50		124.815	431.082	29
2017	137.262	1.753	145.151	167.055	312.206	451.221	53	103	186.007	186.110	138.118	331.158	470.275			55		138.118	470.275	30
2018	143.219	5.914	138.066	139.168	277.234	426.367	54	1.113	171.401	172.514	150.246	309.467	459.712			58		150.246	459.712	33
2019	160.888	8.452	135.778	109.273	245.051	414.391	54	14.538	153.250	167.788	183.878	289.028	472.906			62		183.878	472.906	39
2020	177.627	21.344	124.354	105.183	229.537	428.508	60	36.161	145.974	182.135	235.132	270.328	505.459			71		235.132	505.459	47
2021	179.721	26.052	136.564	94.045	230.609	436.382	54	29.843	137.597	167.440	235.616	274.161	509.777			63		235.616	509.777	46
2022	186.863	32.790	149.497	89.448	238.945	458.598	51	27.400	111.777	139.177	247.053	261.274	508.327			56	75.787	322.840	584.114	55
2023	202.468	46.360	157.674	94.214	251.888	500.716	45	27.146	110.330	137.476	275.974	268.004	543.978			48	89.524	365.498	633.502	58
2024	216.302	34.775	155.153	109.266	264.419	515.496	39	25.508	150.898	176.406	276.585	306.051	582.636			44	32.360	308.945	614.996	50

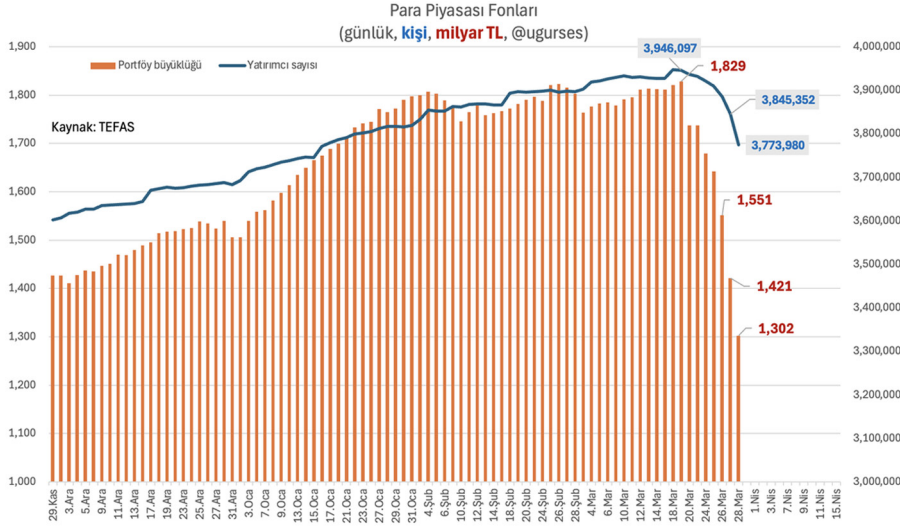
Yabancı yatırımcılar, Hazine iç borç senetlerini (DİBS) ve BIST hisselerini ellerinden çıkarıp, dövize döndüler. Yaklaşık 30 milyar dolarlarını alarak çıkıp gittiler. Bu denli yüksek bir döviz cinsinden devlet borç stoku varken (2024 sonu itibarıyla KKM dahil 615 milyar dolar), döviz rezervleri hızla erirken ve yabancılar piyasalardan çıkış yaparken, giden dövizlerin geri gelmesi ve/veya yeni çıkışların olmaması için ekonomi ve siyaset yönetimine güvenin sağlanması gerekiyor. ([R. Hakan Özyıldız](http://R.Hakan.Özyıldız)).

Milyarlarca liralık kurtarma paketi

Ekonomi yönetimi, borsada ve tahvil piyasasındaki sorunun tüm finans sektörüne yayılmasını önlemek için kapsamı onlarca milyar TL'yi bulan kurtarma paketleri uygulamaya başladı. T. Varlık Fonu bünyesindeki kamu bankalarına ait aracı kurumlar büyük çapta (7 milyar TL'yi aşan) hisse alımı yaparak borsaya destek oldular. Sermaye Piyasası Kurulu, şirketler ile bağlı ortaklıkların genel kurul kararı olmaksızın yönetim kurulu kararıyla geri alım programı yapabileceğini duyurdu. Ardından 18 borsa şirketi toplamı 5,5 milyar TL'yi bulan tutarda geri alım yapacağını açıkladı. Ayrıca bankalara hisse geri alımında sermaye esnekliği tanındı. Bu yılın sonuna kadar geri alım yoluyla edindikleri hisselerin çekirdek sermayeden indirilmeyeceği teminatı verildi.

• Para Piyasası Fonlarından 527 milyar TL çıktı

Bu fonlar genellikle kısa vadeli devlet tahvilleri, bonolar ve vadeli mevduat gibi düşük riskli araçlardan oluşuyor. 19 Mart'ta başlayan şokun ardından devlet tahvillerinin faizinin artması (dolayısıyla fiyatının düşmesi) bünyesinde ağırlıklı olarak tahvil barındıran finansal fonların getirisini düşürdü. Çünkü bu fonların portföylerinin %10'unu Hazine Tahvili olarak tutma zorunluluğu var. Böyle olunca da para piyasası fonlarına olan ilgi azalarak bir anda tersine döndü.

• Döviz yönelim (Dolarizasyon) arttı!

Faiz oranlarının düşürüldüğü dönemde rekor kıran ve faizlerin yükseltilmesiyle birlikte düşüşe geçen yabancı para mevduatı (DTH), siyasi gerginliklerin tırmanmaya başladığı 19 Mart'ı izleyen haftada tekrar rekor artış kaydetti. Yani ekonomide bir süredir aşılmaya çalışılan yeni bir dolarizasyon süreci de başladı.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) günlük verilerine göre; 14 Mart'ta döviz mevduatı 203 milyar 954 milyon dolardı ancak 19 Mart'ta başlayan çalkantıyla birlikte döviz mevduatındaki artış hızlandı ve 21 Mart itibarıyla bankacılık sektöründeki döviz mevduatı (parite etkisinden arındırılmamış olarak) 6.9 milyar dolar arttı ve 210 milyar 823,7 milyon dolara yükseldi. Bu tutar, haftalık bazda kaydedilen en yüksek artışa işaret ediyor. Bu da fon piyasasından çıkan paranın büyük ölçüde döviz tevdiat hesaplarına kaydığını gösteriyor. Bu durum yabancıların tahvil stoku içindeki payını %10'a kadar gerilettilti. Bireysel tarafta BDDK günlük verilerine göre 14 Mart'ta 129 milyar 343,7 milyon dolar olan döviz mevduatı, 21 Mart sonunda 132 milyar 804,5 milyon dolara yükseldi. Yani gerçek kişilerin döviz mevduatı 3 milyar 460,8 milyon dolar yükseldi. Tüzel kişilerin döviz mevduatı 3 milyar 408,9 milyon dolar artarak, 14 Mart'taki 74 milyar 610,3 milyon dolardan, 21 Mart itibarıyla 78 milyar 19,2 milyon dolara çıktı. (<https://www.bddk.org.tr/BultenHaftalik>).

4 Nisan'a gelindiğinde, yurtiçi yerleşiklerin döviz mevduatı 8 milyar 786 milyon dolar artarken, yabancı yatırımcıların hisse ve devlet tahvillerinde aynı dönemdeki net çıkışı 6 milyar 490 milyon dolara ulaştı. Yabancıların tahvil stokundaki payı da üç haftada 3,3 puan birden azalarak %7,5'e indi. ([ekonomim.org](https://www.ekonomim.org)). Kısaca hem yabancı hem de yerli yatırımcılar TL cinsinden varlıklardan hızla uzaklaştılar.

• Kârlar özelleştirilirken, zarar sosyalleştiriliyor!

Kur Korumalı Mevduatların (KKM) hala tasfiye edilemediği bir dönemde, büyük servet sahiplerinin tekrar Döviz Tevdiat Hesaplarına (DTH) yönelmesi yakın geçmişte yaşanan ekonomik kayıpların ve kamu zararının tekrarlanabileceğinin bir işareti olarak görülmeli. Fonlardan çıkışları durdurabilmek amacıyla ekonomi yönetimi çözüm olarak, bu fonların getirilerini artırabilmek için aldığı vergilerin bir kısmından vaz geçmeyi planlıyor: Bu fonlar aracılığıyla elde edilen gelirler ve TL cinsi mevduatlardan stopaj yoluyla alınan gelir vergisinin oranlarının tekrar düşürülecek. Planlanan vergi indirimleriyle asgari ücretin biraz üstünde gelir elde eden bir ücretliden net %15 gelir vergisi alan Maliye, bundan böyle en zengin para sahibinin milyarlarca liralık gelirinden %15'in altında bir vergi alacak. Bu da vergi gelirlerini azaltırken, kamu alternatif gelir sağlayabilmek için ya halktan aldığı vergileri artıracak ya da harcamalarda tasarruf yapmak durumunda kalacak. Yani kemerler daha da sıkılacak.

Özetle devlet tarafından, batmakta olan şirketlerin hisselerinin satın alınmasıyla toplumda "sivil darbe girişimi" olarak da tanımlanan 19 Mart ve sonrası operasyonlarının sonucunda ortaya çıkan zarar böylece sosyalleştirilerek tüm toplumun zararına dönüştürülüyor.

• **Döviz kuru yükseldi, döviz rezervleri sert bir biçimde düştü!**

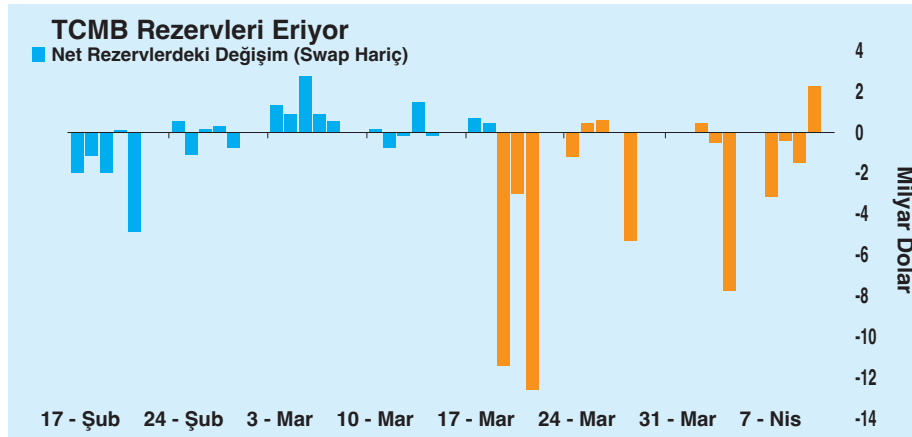

Döviz ve altın piyasaları bu operasyonlardan en fazla etkilenen diğer finansal araçlar oldular. Öyle ki 1 günde dolar 41 TL'ye ve Euro 44 TL'ye fırladı. 1 gram altının fiyatı 1,400 TL'ye kadar yükseldi. Bu durum karşısında ekonomi yönetimi, hem TCMB hem de kamu bankalarındaki dövizleri piyasaya satmak durumunda kaldı. Bu müdahaleye rağmen kurdaki artış ortalama %4 oldu. Yani küçük çapta bir tür devalüasyon yaşandı.

Böylece TCMB tarafından piyasaya yapılan döviz satışları 49 milyar dolara ulaştı. Ayrıca, dövizdeki aşırı yükseliş ve oynaklığı azaltmak (kur riski zararının önlemeye dönük) amacıyla TL Uzlaşmalı Vadeli Döviz Satımı işlemi başlatıldı. Döviz satışları sonrası swaplar hariç net rezervlerse 20 milyar doların altına indi. Oysa gerçek ve kullanılabilir rezerv miktarını gösteren bu rakam 19 Mart öncesinde 65 milyar dolar düzeyindeydi.

TCMB net rezervleri 19 Mart-10 Nisan arasında 42,2 milyar dolar eridi. Oysa bu dönemde altın fiyatındaki artış ve ihracat gelirlerinden rezervlere 6,5 milyar dolarlık bir katkı söz konusu. Kısaca TCMB'nin lira desteği için döviz piyasasına müdahalesi 49 milyar dolara ulaştı. (Selva Baziki@SelvaBaziki).

11 Nisan ile sona eren haftada döviz rezervleri 9 milyar 932 milyon dolar azalarak 77 milyar 838 milyondan 68 milyar 6 milyon dolara geriledi. Böylece son beş haftada rezervlerde düşüş yaklaşık 29,8 milyar dolara ulaştı. (ekonomim.com).

Kaynak: CBRT, Bloomberg Economics. **Not:** Çubuklar tarihlere göre takas sonrası net döviz rezervlerindeki değişimi göstermektedir.

Bu gelişmeler risk primini (CDS) 14 Nisan itibarıyla eşik sınırın üzerine (370'e) çıkardı, bu da dış borçlanma maliyetlerinin artacağını bir işareti olarak görülmeli.

• **Faizler tekrar yükseltildi!**

Bu gelişmelerin ardından ticari kredi faizleri kamu bankalarında %50'ye, özel bankalarda ise %59'a kadar yükseldi. Mevduata verilen faizler de %47'ye

kadar çıktı. Faizlerdeki bu artış kredi borcu olan bireyleri de şirketleri de bilançoları bozulmakta olan bankaları da olumsuz etkileyecektir.

Nitekim TCMB, 17 Nisan'da politika faizini (bir hafta vadeli repo ihale faizi) 350 baz puan artırdı ve %46 seviyesine yükseltti. Banka ayrıca, Merkez Bankası gecelik vadede borç verme faiz oranını %46'dan %49'a, gecelik vadede borçlanma faiz oranını ise %41'den %44,5'e yükseltti. (<https://www.tcmb.gov.tr>). Böylece ekonomi yönetimi 19 Mart'taki siyasal operasyonun faturasını faiz oranlarını yükselterek borçlanmayla geçimini sağlamaya çalışan emekçilere kesti.

Faiz oranlarının yükselmesinin halihazırda en yüksek konkor-dato oranına sahip, başta inşaat (453 adet) ve tekstil (258 adet) olmak üzere, tüm ekonomi üzerinde daraltıcı ve işsizliği artırıcı etki yaratması ise kaçınılmaz. Yani yurttaşların, uygulanmakta olan politikalar yüzünden, "ekonomik olarak hayatta kalamayacak bir duruma getirilmesi hali" olan bir tür "**ekonosit**" yaşanıyor.

• **Kurdaki artış sürecektir ve enflasyon yükselecek**

Kurdaki (ve enflasyondaki) yükselişi kontrol altına alabilmek, vadesi gelen dış borçları ödeyebilmek ve TL'deki erimeyi durdurabilmek için kısıtlı döviz kurları kullanılmaya devam edecektir. Yabancı yatırımcıların çıkışlarının durmadığı ve/veya yeni yabancı yatırımcı

gelmemesi durumunda rezervlerin eksiye dönmesi kaçınılmazdır. Çünkü hukuksuz gözaltılar, tutuklamalar, kayyımlar biçiminde yürüyen kaotik politik ortam sıcak para biçiminde gelen yabancı yatırımcıları da ürkütüyor. Alternatif olarak, kamu ve özel sektör dış kredilere yönelmeye kalktığında ise ancak çok daha yüksek faiz oranlarından borçlanabilecekler. Olumsuz siyasal gelişmelerden etkilenen CDS'lerin daha da yükselmesi borçlanma maliyetlerini daha da artıracaktır.

• Enflasyon ↓↑

TÜİK'e göre mart ayında enflasyon yıllık %38,1'e kadar düştü. Aylık enflasyon ise %2,46'ya geriledi. Gerek ENAG gerekse de İTO'nun enflasyon verileri ise resmi enflasyondan ayrılmaya devam ediyor. Nisan ayı hem 19 Mart operasyonlarının fiyatlar üzerindeki etkileri tam olarak yansımadığından hem de yaşanan don olaylarından ötürü özellikle de gıda enflasyonunda yükselişin daha hızlı olacağı bir ay olacaktır. Zira Son 30 yılın en soğuk Nisan ayının yaşandığı Türkiye'de doğudan batıya, kuzeyden güneye hemen tüm bölgelerde tarım üretimi dondu. Son olarak 10-11 ve 12 Nisan'da yaşanan don, meyve ve sebze başta olmak üzere birçok tarım ürününe ciddi ölçülerde zarar verdi. Yaşanan ürün kayıplarının tarım üreticisiyle birlikte, artacak fiyatlar üzerinden tüketiciye, enflasyona ve ihracata da olumsuz yansımaları kaçınılmaz olacaktır.

Ayrıca TCMB bünyesinde yapılmış olan bir araştırma, mart ayı gıda enflasyonundaki artışta (mart ayının Ramazan ayı olması nedeniyle), belli başlı şirketlerin kontrolünde olan gıda sektörünün nasıl spekülasyon bir biçimde fiyatları artırdığını gösteriyor. Buna göre, gıda ve alkolsüz içeceklerde aylık %4,94 olarak hesaplanan enflasyonda; işlenmemiş gıda enflasyonunun 3,53 puan ve gıda ve alkolsüz içecekler enflasyonunun 1,09 puan artırıcı etkisi oldu. Bu doğrultuda, 2025 yılında Ramazan ayının manşet enflasyona gıda kaynaklı etkisi yaklaşık 0,5 puan oldu. (Aslıhan Atabek Demirhan, S. Simin Bayraktar, Muhammed Bahça, Ramazan Ayı ve Gıda Enflasyonu, Merkezin Güncesi, TCMB, 10 Nisan 2025).

Yani bir yandan yanlış ekonomi politikaları, diğer yandan iklim değişikliğinden kaynaklanan don olayları ve kapitalistlerin Ramazan ayında dahi bitmeyen kâr hırsı gıda fiyatlarının daha da artmasına ve halkın bu yüksek fiyatlar yüzünden yoksullaşmasına ve/veya temel gıdaya erişememesine neden oluyor.

Bir yandan enflasyon artarken, diğer yandan ekonominin tekstil, otomotiv gibi bazı temel imalat sektörlerinde durgunluk yaşanıyor olması şirket iflaslarını, toplu işten çıkarmaları hızlandırırken işsizliği de artıracaktır.

• Döviz kurundaki ve enflasyondaki yükseliş reel ücretlerin düşmesiyle ve emek sömürsünün artmasıyla sonuçlanacak!

Normalde bu yılın sonuna kadar asgari ücret artırılmayacağı için, gelir ve servet dağılımı adaletsizliği daha da artacak ve emekçilerin ve emeklilerin yoksulluğu daha da yaygınlaşıp, derinleşecektir.

Son olarak, 19 Mart sonrası ortaya çıkan olumsuz ekonomik ve politik ortam sadece finans piyasalarındaki küçük yatırımcıyı zarara uğrattırırken spekülasyonların servetlerini büyütmekle kalmayacak, aynı zamanda artan döviz kuru ile birlikte devletin döviz cinsinden olan borçlarının TL cinsinden karşılığını da artıracak, kamunun borç yükü daha da ağırlaşacaktır.

Bu borçları çevirebilmek ancak daha yüksek faiz ödemekle mümkün olabilecek ve faiz ödemeleri arttıkça bütçeden işsizlik ve yoksullukla mücadele ve eğitim ve sağlığın iyileştirilmesi ve diğer kamusal hizmetler için ayrılan kaynaklar o ölçüde azalacaktır. Bu gelişmeler durgunluk içindeki ekonomiyi daha da durgunlaştırırken işsizliği de artıracaktır. Bu durum vergi gelirlerinin azalmasıyla ve olası bir kamu maliyesi kriziyle sonuçlanabilecektir. Böyle bir kriz ise kamuyu fonlayan bankaların da kriz potasına girmesine neden olabilecektir. Özetle, Türkiye ekonomisi, özellikle de 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile geçilen mevcut rejim altında daha da belirginleşen krizlerinden bir türlü kurtulamıyor.

Ekonomik, Politik ve Jeopolitik Gidişat

Yeni yüzyılın ilk çeyreğini tamamlamakta olduğumuz 2025 yılında insanlık çok ciddi sorunlarla baş etmeye çalışıyor. Bölgesel savaşlar, dünyada aşırı sağın yükselişi, artan ulus, din ve inanç kaynaklı çatışmalar ve kaos, gelir eşitsizlikleri, açlık ve yoksulluk biçiminde kendini gösteren kapitalizmin “çoklu krizleri”, çok başlı bir canavar gibi, dünyamızı istikrarsızlaştırıyor, zayıflatıyor ve ruhlarımızı karartıyor.

Bu krizleri aşmayı beceremeyen, bu yüzden de giderek baskıcı ve otoriter bir hale gelen devletler toplumda korku, umutsuzluk ve tepkiden oluşan bir ruh hali yaratıyor. Ancak aynı zamanda, emek, demokrasi, barış ve ekolojiyi güçlendiren; toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan bir uygarlık inşa etmek için toplumsal enerjiyi de ateşliyor.

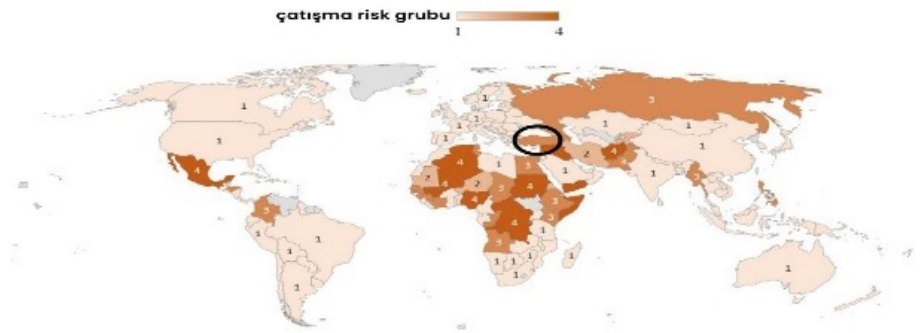
Türkiye’de 19 Mart Operasyonları sonrasında ekonomide yaşanan yıkım ve siyasal rejimin daha da sertleşmesi karşısında geleceğimizin nasıl şekilleneceği de önem kazanıyor. Küreselleşme ile birlikte artık büyük bir köy haline gelmiş olan dünyanın sorunlarıyla ülkemizin sorunları da iç içe geçmiş bulunuyor. Bu bağlamda geleceğimizin şekillenmesinde birbirinin içine girmiş aşağıda özetlenen “iç ve dış etkenler” son derece önemli.

İç etkenler olarak, 19 Mart sonrasında ekonomide ortaya çıkan tahribatın yanı sıra, 22 yıldır ke-

çıkar sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda siyasi olarak istismar edilebilecek ciddi bir ekonomik kaos da yaratıyor. Otoriter rejimlerin ekonomik yıkıma ihtiyaç duymalarının nedeni ise bu yıkımla şoklara uğratılmış çaresiz toplumu daha kolay kontrol edebileceklerini düşünmeleridir.

“Ne kadar iyi ekonomi o kadar politik istikrar!”

2000–2023 yılları arası çatışma risk gruplarının (dört grup halinde) haritası

Kaynak: IMF

Geçen yıl, dünyada devletlerin içinde yer aldığı çatışmalar son yarım yüzyılın en yüksek düzeyine erişti. Keza devlet dışı şiddet ve çatışmalarda da benzer bir yükseliş söz konusu. Bu bağlamda, harita 2000-23 yılları arasında küresel çapta çatışma risk merkezlerinin dağılımını gösteriyor. Buradan Türkiye’nin yüksek çatışma riski taşıyan ülkelerden biri olduğu görülüyor.

IMF bünyesinde yapılan bir çalışmanın bulguları ise ekonomik ve sosyal sorunlar ile devletlerin içinde yer aldığı askeri çatışmalar ve savaşlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyuyor ([Hannes Mueller, Christopher Rauh, Benjamin Seimon, and Raphael Espinoza, The Urgency of Conflict Prevention – A Macroeconomic Perspective, IMF Working Paper, WP/24/256, December 2024](#)). Bu anlamda, sosyal barış ve politik istikrarın desteklenmesine yardımcı olabilecek ekonomik koşulların yaratılması ve buna uygun ekonomi politikalarının hayata geçirilmesi her zamankinden çok daha kritik bir öneme sahip.

Çatışmalar (ve savaşlar) reel yatırımları, yabancı sermaye hareketlerini, enf-

lasyonu, cari açığı, döviz rezervlerini, borç stoklarını, yaşam standartlarını ve istihdamı olumsuz yönde etkileyerek ekonomiye zarar verirken, barış içinde hayata geçirilen iyi ekonomi politikaları ekonomik ve politik istikrarın sağlanmasına katkı sağlıyor.

Barış için harcanan 1 dolar en az 26 dolarlık bir maliyet tasarrufu sağlıyor!

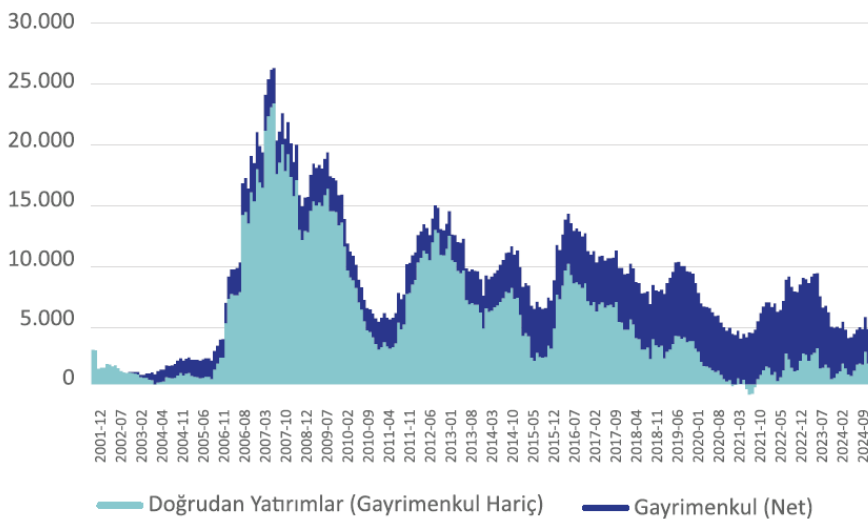
IMF'nin çalışması, makroekonomik istikrarı ve büyümeyi teşvik etmeye, kurumları güçlendirmeye ve yerleşmeyi desteklemeye yönelik politikalarla çatışmaları önlemeye dönük olarak harcanan her bir 1 doların, çatışmalarla ilgili olarak ortaya çıkabilecek maliyetlerde 26 dolar ila 103 dolar arasında bir tasarruf sağlayabileceğini ortaya koyuyor. Yani çalışmaya göre, doğru ekonomi politikaları çatışmaların önlenmesine yardımcı olabilir ve maliyetlerde büyük tasarruflar sağlayabilir.

Nitekim çatışmalı ve kaotik durum Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımları da olumsuz etkiliyor. Grafikten de görülebileceği gibi bu tür yatırımlar hızla azalıyor. Üstelik bu yatırımların önemli bir kısmını yabancıların gayrimenkul alımları oluşturuyor. Yani bu yatırımlar yeni değer ve istihdam yaratan yatırımlar olmaktan çok uzak. (*TÜSİAD, Perspektif 2025-Dönüşüm ve Gelecek İçin Yol Haritası ve Öneriler, Şubat 2025*).

Aslında uzun zamandır hasıla ve istihdam yaratacak doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'ye ilgi göstermediği biliniyor. İBB davasında onlarca şirkete kayyım atanması ve TÜSİAD yöneticilerinin gözaltına alınmaları, yargılanmaları ve yurt dışına çıkışlarının yasaklanmasının ardından, bu kesimlerin kısa vadede Türkiye'ye yatırım yapmaları neredeyse imkânsız hale geldi. Faizlerin tekrar yükselişe geçtiği bir dönemde, potansiyel yatırımcılar da fabrika gibi reel yatırımlar yapmak ya da işlerini büyütme yerine, yüksek faiz getirisi elde edebilmek için mevduata, Hazine borçlanma senetlerine (DİBS) yatırım yapmaya başlayacaklar ve servetlerini korumaya almak için yurt dışına çıkarmak ve kayıt dışında tutmak da dahil olmak üzere alternatif yollar arayacaklar.

Dünya Bankasının da altını çizdiği gibi, "gerçekte özel yatırımlar sadece doğru koşulların mevcut olduğu ve net bir getiri olasılığının bulunduğu yerlere akar. Bunun için de iki şey gereklidir: Güçlü bir altyapı temeli ve öngörülebilir bir düzenleyici ortam yani hukukun üstünlüğü." Bunlar olmadan özel sermaye ne denli cazip olursa olsun reel yatırıma girişmez. (<https://blogs.worldbank.org/en/voices/development-is-how-we-compete-grow-and-stay-secure>, 3 Aril 2025).

Doğrudan Yatırımlar (Milyon ABD\$)

Kaynak: TCMB

“Ne kadar sağlam demokrasi ve barış o kadar iyi bir ekonomi”

Diğer yandan, “çatışma tuzağına düşen ülkeler” (2000-23 döneminde yaklaşık 35 ülke), çatışma tuzağından kaçınan 130 ülkeye kıyasla, daha yavaş büyüyor, daha düşük yatırım oranlarına, daha değişken cari hesaplara ve daha düşük kamu gelirlerine sahip oluyor.

Kısaca, bir iç etken olarak, çatışmalardan uzak durmak, uzlaşma ve barışın tesisi bir ülkenin ekonomisinin sağlıklı gelişiminde son derece önemli bir etken. Siyasal iktidarın çatışmadan, kutuplaştırmadan, savaşıardan uzak durması sadece toplumun yararına değil, ekonominin de bir bütün olarak yararına. Bu yüzden çatışmacı politikalardan uzak durulması, bu çatışmalara son verilerek kalıcı bir barışın ve bununla desteklenen yasal düzenlemelerin yapılması ve ülkenin bütüncül olarak demokratikleştirilmesi gerekiyor.

Finansal kriz?

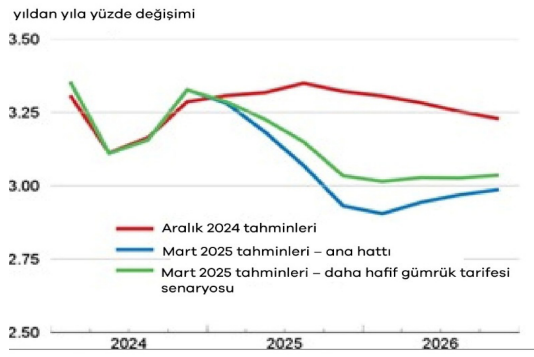
Bu tespit aslında 19 Mart sonrasında ortaya çıkan finansal kriz riskinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ile de ilgili. Döviz kurunda, risk priminde ve çeşitli faizlerde sıçrama ve döviz rezervindeki ciddi erimenin krize dönüşmemesi için sadece ülke ekonomisinin temellerinin sağlam ya da kırılgan olmaması (kamu borcu/GSYH oranı, bankacılık sektörünün durumu, şirketlerin döviz açık pozisyonlarının döviz gelirlerine oranı, enflasyon, faiz, bütçe açığı gibi) yeterli değildir. Aynı zamanda uygulanan programa olan güven ve toplumsal destek, hukukun üstünlüğü, demokratik hak ve özgürlüklerin fiilen kullanılıp kullanılmadığı, halkın yaşam koşullarıyla ilgili şikayetlerinin dikkate alınıp alınmadığı gibi çok sayıda ekonomik olduğu kadar siyasal ve sosyal faktör de etkilidir.

Tarifeler, uluslararası ticaret ve sınıf savaşları

Dış etken olarak, dünya ekonomisindeki ve jeopolitiğindeki gelişmeler, Türkiye ekonomisinin geleceğini belirleme konusunda son derece etkilidir. Öncelikle, IMF, IBRD, OECD gibi uluslararası kuruluşların son raporları dünya ekonomisinin 2008-09'da içine girdiği Büyük Resesyon'dan tam olarak çıkmadığını, bu sürecin Covid-19 Pandemisi nedeniyle daha da kötüleştiğini ve önümüzdeki yıllarda ekonomik büyüme oranlarının daha da yavaşlarken, finansal kırılganlıkların artacağını ileri sürüyor.

A. Küresel GSYH Büyümesi

Dünya Bankası'na (IBRD) göre, birçok Avrupa ve Merkez Asya Ekonomisi gibi Türkiye'de kişi başı gelir sistematik olarak yüksek gelirli ülkelerin gelir eşliğinin altında kaldı.

Türkiye "orta gelir tuzağı"ndan bir türlü kurtulamadı. Mevcut gidişata göre, önümüzdeki birkaç on yıl içinde yüksek gelirli ülke düzeyine geçebilmesi mümkün görünmüyor. Türkiye ekonomisinin yüksek gelirli ülke statüsünü (kişi başı gelirin 14,005 doları geçmesi) elde edebilmesi için (15 yıllık büyüme ortalamasına göre), tam olarak 32 yıla ihtiyacı var. Yani her şey yolunda giderse ülkenin bir üst gelir düzeyine yükselmesi ancak 2054 yılında mümkün olabilecektir. ("*Growing to High Income in Europe and Central Asia Greater Heights*", <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/db-daf092> (2025), *World Bank European and Central Asia Studies*).

TABLO 1.1 Yüksek Gelirli Ülke Statüsüne Geçmek Zor Olacak

Ülke	Kişi başı milli gelir			Bileşik yıllık büyüme oranları		Eşiğe ulaşma süresi (yıl)	
	2007	2012	2022	10 yıl	15 yıl	10 yıllık ortalamaya göre	15 yıllık ortalamaya göre
Karadağ	5,120	7,000	10,400	4.0%	4.8%	8	15
Kuzey Makedonya	3,620	4,770	6,640	3.4%	4.1%	23	27
Sırbistan	4,830	6,080	9,140	4.2%	4.3%	10	20
Tacikistan	570	1,140	1,210	0.6%	5.1%	>100	50
Türkiye	8,840	9,520*	10,590	1.1%	1.2%	26	32
Türkmenistan	2,250	5,370	6,970*	2.6%	7.8%	27	13
Ukrayna	2,590	3,650	4,270	1.6%	3.4%	76	40
Özbekistan	770	2,160	2,190	0.1%	7.2%	>100	27

Kaynak: World Bank, World Development Indicators.

Diğer yandan, Dünya Bankası'nın bu projeksiyonu Trumpçı tarifeler öncesinde yapıldı. Trump Yönetiminin açıkladığı gümrük tarifeleri bu öngörülerin bile tutmasını zorlaştıracaktır. Her ne kadar Çin hariç tutulmak

üzere, bu tarifeler 90 gün ertelenmiş olsa da dünyada tarifelerin açıklanmasıyla birlikte, küresel borsalarda devasa değer kayıpları, tahvil piyasalarında büyük zararlar ve petrol fiyatlarında önemli düşüşler oldu.

Tarifeler nedeniyle dünya ticaretinin daralması ise Türkiye dahil olmak üzere, ekonomik büyümesini ihracata bağlı olarak sürdürmeye çalışan az gelişmiş ülkeleri vuracaktır. İhracat gelirleri azalacak, üretim düşecek, enflasyon ve işsizlik artacak, rezervler daha da gerileyecek, faiz oranları yükselecek ve halihazırdaki yüksek dış borç stoku düzeyi yüzünden bu borçların geri ödenmesi zorlaşacak, bu da bankacılık krizi de dahil olmak üzere, bir seri finansal krize neden olabilecektir.

Nitekim Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) yayınladığı yeni bir raporda, küresel büyümenin ar-

Sayı: 10/ Nisan 2025

Tez-Koop-İş Sendikası Süreli Yayın Organı

Tez-Koop-İş Adına Sahibi:

Haydar Özdemiroğlu

(Genel Başkan)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Çağdaş Duyar

(Tez-Koop-İş Sendikası)

Genel Örgütlenme Sekreteri)

Editör:

Mustafa Durmuş

Yayın Hazırlığı ve Düzenleme:

Genel Eğitim Sekreterliği

Yasal Halklar: Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve tasarım unsurlarının bir bölümü veya tamamı (elektronik ortamda çoğaltmak da dahil) alıntının kaynağı belirtilerek yapılabilir. Yazılardaki görüşler yazarlarına aittir ve sendika tüzel kişiliğini hiçbir biçimde bağlamaz. Dergiye iletilen yazı, belge, fotoğraf, karikatür gibi ürünler geri gönderilemez.

Yönetim Yeri ve İletişim Adresleri:

Tez-Koop-İş Sendikası Genel Merkezi

Mebusevleri, İller Caddesi No:7

06580 Tandoğan- Ankara

Tel: 0312 213 34 44 • Faks: 0312 213 34 30

İnternet: www.tezkoopis.org

Elektronik posta:

sendika@tezkoopis.orgx.com/tezkoopissndkwww.facebook.com/tezkoopissndkwww.instagram.com/tezkoopis/www.youtube.com/@sendikatezkoopis

Baskı Tarihi: Nisan 2025

Baskı: Önka Matbaacılık

Zübeyde Hanım Mah. Sebze bahçeleri Cad.

No: 80/32 Altındağ/Ankara

Tel: 0312 384 26 85 onkamatbaa@gmail.com

Yayın türü: Tez-Koop-İş dergisinin ekidir.

Aylık Yaygın Süreli Yayın

ISSN: 2630-5666

tan ticari gerilimler ve belirsizlik nedeniyle bu yıl %2,3'e gerilemesinin beklediğini ve dünya ekonomisinin durgun bir yörüngeye girdiğini belirtiyor. Bu tahmin, küresel bir durgunluğa işaret ettiği düşünülen %2,5'lik eşiğin altında. Ayrıca bu büyüme, küresel büyümenin zaten düşük olduğu Covid-19 Pandemisi öncesindeki ortalama yıllık büyüme oranlarına kıyasla önemli bir yavaşlamayı temsil ediyor. (<https://news.un.org/en/story, 11 April 2025>). Keza Peterson Enstitüsü, 2025 yılı için küresel büyüme tahminini %3,2'den %2,7'ye düşürdü ve Bank of America'nın bu ay yaptığı ankete katılan yatırımcıların %82'si küresel ekonominin zayıflamasını bekliyor. Goldman Sachs, dördüncü çeyrekte küresel GSYH'nin yıldan yıla sadece %1,4 oranında büyümesini bekliyor ki bu da geçen yılın sonundaki %3'lük büyümenin yarısından daha az. (<https://www.bloomberg.com/news/newsletters/forecast-will-trump-s-tariffs-hurt-global-economic-growth, 20 April 2025>).

Aslında ticaret savaşları olarak tezahür eden gerilimler özünde sınıf savaşlarıdır. Uluslararası ticaret üzerinden küresel bir çatışma biçimini alan şeyin kökleri iç çatışmaya, düşük ücretler-yüksek kârlar biçiminde yani sosyal sınıflar arasındaki "sınıf savaşına" dayanır.

Şöyle ki eğer işçiler ürettiklerinden kendilerine çok az pay alabiliyorlarsa, yani ücretleri ulusal düzeyde üretkenliklerinin çok gerisinde kalıyorsa, bu durum hane halkı geliri ve tüketimindeki büyümeyi ve nihayetinde iç talebi kısıtlar. Bu harcama açığını kapatmak için ya borçlandırmaya (tüketici kredileri gibi) ve inşaat gibi verimsiz yatırımlara yüklenilir ya da dış pazarlara (ihracat) dönük stratejiler izlenir. Aksi halde ekonomik büyüme sağlanamaz ve ekonomi krize girer. Ancak ihracat pazarları da tarifeler yüzünden daraldığında kriz aşılamadığı gibi daha da derinleşir. Bu da uluslararası çatışmaları hızlandırır.

Türkiye ekonomisi tarifelerden zarar görebilir!

Ticaret savaşlarında tüm taraflar zarar görebilir. Ancak en büyük zararı iç talebi nispeten zayıf olan net ihracatçı ülkeler görür. Uluslararası ticaretin daralması (özellikle de büyümeyi sağlamak için ihracata bel bağlamışlarsa), dışa en açık ve ihracata bağımlı ekonomilere zarar verir.

Kamboçya ve Vietnam gibi ülkelerle kıyaslandığında, daha düşük bir orana sahip olsa da ABD'nin Türkiye'nin ihracatının üçüncü büyük pazarı olması ve Türkiye'nin, AB'nin en büyük ekonomilerinin payına yakın bir paya sahip bulunması, %10 düzeyinde dahi olsa Trump'ın Türkiye'nin ihracatına

uygulayacağı tarifenin ekonomide bir daralma yaratabileceğini gösteriyor. Özellikle de AB ülkelerinin ABD'ye olan ihracatlarına konulan tarifelerin bu ülkelerin ekonomilerini daraltması söz konusu olacaktır. Türkiye'nin ihracatının yarıya yakın bir kısmının bu ülkelere yapılıyor olması nedeniyle, tarifelerin ülkemiz ekonomisi üzerindeki etkileri daha ziyade olumsuz olacaktır.

Türkiye'de iç pazar ve ihracat için yapılan üretim büyük oranda ithalata bağlı olduğundan, yeterli ihracat yapılamadığında; üretimin kesintisiz sürdürebilmesi ve dış borçların geriye ödenebilmesi için dışarıdan daha fazla borçlanmaktan başka bir yol kalmayacaktır. Bu da daha yüksek oran ve miktarda faiz ödenmesini gerektirecektir. Böylece borçlanma maliyetleri daha da artacak ve kamu bütçesinden daha fazla kaynak faiz ve ana para ödemesi için dış borçlara ayrılacağından, temel kamusal hizmetler ve istihdam yaratmak için yeterince kaynak ayrılmayacaktır. Bu da işsizliği ve yoksulluğu daha da artırırken, bu politikalara rıza üretmekte zorlanan iktidarın daha da otoriterleşmesiyle sonuçlanacaktır.

Emekçiler Borçla Yaşamaya Çalışıyor!

Son iki yıldır uygulanmakta olan sıkı gelir, maliye ve para politikaları emekçilerin giderek yoksullaşması, borç yüklerinin artması, alım güçlerinin zayıflaması, ücretlerin enflasyon karşısında hızla erimesi gibi sonuçlar doğuruyor.

Tüketim ağırlıkla kredi kartlarıyla yapılıyor

Bankalar arası Kart Merkezi (BKM) verilerine göre, şu anda kullanımda olan kart adedi 442.650.189 (Banka Kartı, Kredi Kartı, Ön Ödemeli Kart). Kullanımdaki kredi kartı sayısı ise 131.233.157 adet. Bu kartlar aracılığıyla yapılan harcamaların miktarı 13 trilyon TL'yi aşıyor. (BKM)

Harcanan borca yazılıyor!

Kredi kartları üzerinden yapılan harcamaların tamamının bedeli zamanında bankalara ödenemediğinden tüketiciler bankalara borçlu kalıyor ve bu borç sürekli artıyor. BDDK verilerine göre,

kredi kartı borçları (11 Nisan 2025 itibarıyla) 2 trilyon 5 milyar 329 milyon TL'ye ulaştı. Şimşek Programının uygulanmaya başlanmasından bu yana bireysel kredi kartı ile yapılan harcamaların hacmi yaklaşık 2,5 kat arttı.

Yüksek faizlere rağmen kredi hacmi büyüyor!

Programın son iki ayında politika faizi %50'den %42'ye düşürüldü ancak bu indirim sermaye şirketlerinin borçlarının azalması dışında toplumun kalan kesimlerine yansımada. İhtiyaç kredilerinin faizleri %70'in üzerine çıkarken, son bir yılda kredi kartı gecikme faizi %5,05; kredili mevduat hesaplarında gecikme faizi ise %5,30 seviyesinde uygulanıyor. (TCMB).

Uygulanan yüksek faiz oranlarına rağmen kredilerin toplam hacmi 17 trilyon TL'ye ulaşırken, tek başına bireysel tüketici kredilerinin hacmi 2,2 trilyon TL'yi aştı. Böylece kredi hacmi son iki yılda yaklaşık %110'a yakın bir artış gösterdi. Tüketici kredilerindeki artış oranı ise son iki yılda %75 oldu. Böylece toplam tüketici kredisi ve kredi kartı borcu 4 trilyon 212 milyar 233 milyon TL oldu. (BDDK).

17 Nisan'da TCMB gösterge faizinin tekrar yükseltilerek %46'ya çıkarılması ise piyasalardaki faizlerin daha da yükselerek sorunun büyümesiyle sonuçlanacaktır. Nitekim 18 Mart'a göre politika faizini 3,5 puan artırsa da aynı dönemde ağırlıklı fonlama maliyeti 5,5 puan, TLREF 7 puan, TL ticari kredi faizi de yaklaşık 10 puan arttı.

Takipteki borçlar 153 milyar 743 milyon TL ve takipteki borç/toplam borç oranı %3, 64 oldu: Borç hacmi kadar takibe düşen borçlar da büyüyor!

Tüketici Kredileri ve Bireysel Kredi Kartları

Takipteki Kredi Borçları

Kaynak: BDDK, Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi

Bir yandan yaygın işsizlik, diğer yandan reel ücretlerin yüksek enflasyon karşısında sürekli erimesi ve eşitsiz gelir dağılımı bireysel tüketici kredilerinin ve kredi kartları borçlarının geri ödenmesini zorlaştırıyor. Giderek yoksullaşan emekçiler ve emekliler başta olmak üzere, toplumun büyük bir kesimi borçla yaşam sürdürürken bir süre sonra bu borçlarını ödeyemez duruma düşüyor.

Nitekim Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi verilerine göre; 2025 yılı Ocak-Şubat aylarında bireysel kredi ve kredi kartı borçlarını ödeyemeyen 502 bin 827 kişi hakkında yasal takip başlatıldı. Bu durum 2024'ün aynı ay-

larına göre %50,2 oranında bir artış anlamına geliyor. Son iki yılda ise takipteki alacak miktarı %125 arttı. Bireysel kredi borcunu ödeyemeyen kişi sayısı ise 298.652 ve geçen yılın aynı zamanlarına göre artış oranı %47 oldu. Takibe düşen tüketici kredisi miktarı ise son iki yılda %212 arttı. Keza bireysel kredi kartını Ocak-Şubat 2025 döneminde ödeyemeyen ve takibe düşen kişi sayısı 344.680 oldu. Böylece geçen yılın aynı dönemine göre artış oranı yaklaşık %58 oldu. Son iki yılda takibe düşen kredi kartı hacmi ise %801 gibi inanılmaz bir oranda artış gösterdi.

Bireysel tüketici kredilerinde takip oranı %5'leri bulurken, kredi kartlarında bu oran %4'e yaklaştı. (TBB)

Program emekçileri perişan ediyor!

Kısaca bireysel borçlanma (tüketici kredileri ve kredi kartları) oranları ve takibe düşen borçlar açısından bakıldığında, bu programın emekçileri perişan ettiğini söyleyebiliriz. Borçlanan kişi sayısındaki artış, borçlanma hacminin genişlemesi ve takibe düşen kişi sayısı ise programın kendi içinde de başarılı olmadığını ve sorunu daha da büyüttüğünü gösteriyor.

Ülkemizde son 22 yıldır, emekçiler ihtiyaçlarını ücret gelirleri ile karşılamakta zorlandıklarından, giderek bankalardan borçlanmaya yöneldiler. Örneğin çok kötü durumda olan eğitim sistemi karşısında (özellikle de orta sınıf aileler) bankalardan aldıkları kredilerle çocuklarını özel okullarda okutmak durumunda kaldılar.

Bunun doğal sonucu, Türkiye toplumunun tarihinde hiç olmadığı kadar borç içinde olması ve bu borçların geri ödenmesinin giderek zorlaşmasıdır. Bu durum verdiği krediler geri ödenmeyen bir banka için bu sadece batık bir kredi iken, bu borçları ödeyemeyen insanlar için tam bir felaket anlamına geliyor. Yani teknik olarak adına "batık kredi sorunu"

denilen bu sorun “sosyal bir sorun”a dönüştü.

Borç tahsildarları kapınızı çalabilir!

Dahası, bankalar ortalama iki-üç yıl yasal takipten sonra tahsil

edemedikleri alacaklarını ihale yoluyla varlık yönetim şirketlerine temlik ediyorlar (satıyorlar). Yani bankaların kredilerden doğan alacaklarını başka kurumlar takip ve tahsil edebiliyor. Bu borç tahsildarı konumundaki şirketler BDDK onayı ile kurulan ve faaliyet gösteren, bankalar ve diğer finansal kurumların tahsili gecikmiş alacaklarını satın alıp borçları yeniden yapılandıran şirketler.

Bu şirketler söz konusu batık alacaklar için borçlularla telefon, mektup ve e-posta yolu ile iletişime geçiyorlar. Böyle bir “haberdar etme” biçimindeki iletişimin bu alacaklar tahsil edilemediğinde ne tür yöntemlerle devam ettiği ise sıkıntılı bir konu. Bu çerçevede bu borç tahsildarı şirketlerce, mafyatik yöntemler de dahil olmak üzere, her türlü baskı yönteminin kullanılabileceğini öngörmek zor değil.

“İnsana Yakışır İşler” mi Dediniz?

“İnsana yakışır iş” (decent work) kavramı, insanların çalışma yaşamındaki özlemlerini yansıtır. Bu özlemler üretken, adil ücret getiren, işyerinde güvenliğin ve ailede sosyal korumanın sağlandığı, kişisel gelişim ve toplumla bütünleşme açısından daha iyi fırsatlar sunan, insanların kaygılarını özgürce dile getirme haklarına ve örgütlenme özgürlüğüne sahip oldukları, kadın ve erkeklerin eşit fırsatlardan yararlanarak eşit muamele gördükleri işlerdir. İnsana yakışır iş dört hedeften oluşur: İstihdam, çalışma yaşamındaki hakların güvence altına alınması, sosyal korumanın yaygınlaştırılması ve sosyal diyalogun geliştirilmesi. (ILO, Decent Work. <https://webapps.ilo.org, 1999-87>). Türkiye’nin insana yakışır işlerden uzaklaştığını tüm bu hedeflere ilişkin göstergelere bakarak anlayabiliriz:

İstihdam

Türkiye’de güncel istatistiklere göre istihdam oranı %48,8. Diğer bir deyişle, çalışma çağında ve çalışabilir durumda olanların yarısından fazlası istihdamın dışında kalıyor.

Diğer yandan OECD ülkeleri içinde tam zamanlı bir çalışan

haftada ortalama 36,8 saat çalışırken Türkiye’de ortalama haftalık çalışma süresi 46,98 saat. Türkiye, Kolombiya’dan sonra haftalık en fazla süreyle çalışılan ülke konumunda. Uzun çalışma saatleriyle mutsuzluk arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu bilinirken, Türkiye’de her üç işçiden biri haftada 50 saatten fazla çalışıyor.

Bu denli uzun saatlerle çalışmanın karşılığında emek gelirlerinde adaletten söz etmekse mümkün değil. Türkiye’de ortalama ücret haline gelen asgari ücret mart ayı itibarıyla açlık sınırının 7 bin lira aşağısına düşmüş durumda ve ücretlilerin alım gücü, enflasyon oranları karşısında erimeye devam ediyor. 2025’in ilk üç ayında enflasyonun emek gelirlerine toplam faturasının en az 134 milyar 228 milyon TL olduğu tahmin ediliyor. (DİSK-AR, “Enflasyonun emekçiye üç aylık faturası en az 134,2 milyar TL!”, <https://arastirma.disk.org.tr, 14 Nisan 2025>). Emek gelirlerindeki düşüşe koşut olarak çalışan yoksulluğu da yaygınlaşıyor. Tarım sektöründe çalışan yoksul oranı %35’in üzerinde iken sanayi sektöründe çalışanların %30’a yakını çalışan yoksul durumunda.

İnsana yakışır işlere ilişkin bir diğer gösterge, işçi sağlığı ve güvenliği ile ilgilidir. Ancak Türkiye’de 2024 yılında en az 1897 işçi; 2025 yılının ilk üç ayında ise en az 443 işçi iş cinayetlerinde yaşamını yitirdi. Türkiye’de insanlar çalışırken ölmeye devam ediyorlar. (<https://www.isigmeclisi.org/is-cinayetleri-raporlari, 14 Nisan 2025>).

Çalışma yaşamındaki temel haklar ve sosyal diyalog

Türkiye’de çalışma yaşamına ilişkin temel haklar sistematik biçimde ihlal ediliyor. Çalışan çocuk sayısı, yoksulluğun derinleşmesine koşut olarak artarken her yıl en az 60 çocuk, iş cinayetlerinde yaşamını yitiriyor. Her ne kadar zorla çalıştırma Anayasada yasaklanmış olsa da dünya genelinde ivme kazanan modern kölelik, Türkiye’de de varlığını koruyor. (<https://www.walkfree.org/global-slavery-index/country-studies/turkiye, 14 Nisan 2025>). Diğer yandan gerek %14’lerde seyreden sendikalaşma oranları gerekse sendikal hak ve özgürlüklere ilişkin veriler, Türkiye’de sosyal diyalogun gelişme zemininin oluşmadığını gösteriyor. Küresel Haklar Endeksine göre, Türkiye işçi hakları bakımından en kötü 10 ülkeden biri olmayı sürdürüyor. İlgili endekste, Türkiye’de işçilerin sendika karşıtı uygulamalarla karşı karşıya kaldıkları, işverenlerin sendikalaşma girişiminde bulunan işçileri sistematik olarak işten çıkardığı ve sendika düşmanlığı yaptığı belirtiliyor.

Sosyal koruma

Sosyal koruma için yapılan harcamalar bakımından, OECD ülkeleri arasında son sırada yer alan Türkiye’de 2024 yılında GSYH’nin yalnızca %10,4’ü sosyal korumaya ayrıldı. (OECD, Social Expenditure Aggregates, <https://data-explorer.oecd.org, 14 Nisan 2025>). Bu oran OECD ülkeleri ortalamasının yarısından az.

Sisifos Söyleni ve Anamlı İşler için Mücadele

Yunan mitolojisinde Sisifos, tanrılar tarafından büyük bir kayayı dik bir tepenin doruğuna yuvarlamaya mahkûm edilmiştir. Sisifos tam tepenin doruğuna ulaştığında kaya her zaman elinden kaçmakta ve Sisifos her şeye yeniden başlamak zorunda kalmaktadır. Bundan dolayı, 'anlamsız' veya 'bitmek tükenmek bilmeyen işler' İngilizce'de *Sisyphean* olarak tanımlanır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sisifos>, 11 Nisan 2025).

Peki, bir işi anlamlı kılan; yaptığımız işleri Sisifos'un kayayı yuvarlamasından ayıran **"anamlı iş"** nedir?

İşimiz, her şeyden önce kendimizin ötesine uzanmalıdır. Toplumsal katkı olarak tanımlayabileceğimiz bu özellik, yaptığımız işin başkalarının hayatlarını sürdürmelerine yardımcı olduğu sürece anlamlı sayılabileceğine işaret eder.

Ancak anlamlı işin bir diğer boyutu da zararsız olmasıdır. Örneğin yaptığımız iş sokakta yaşayan hayvanları toplayıp sağlıksız ve yetersiz barınaklara hapsedmek ya da elektrik üretmek için fosil yakıt kullanmak ve böylece iklim krizinin derinleşmesine katkıda bulunmak ise özünde yaptığımız başka insanlara ya da yaşam formlarına zarar vermektir. Bu işlerin anlamlı işler olduğunu

söylemek mümkün değildir. İşte toplum için herhangi bir faydası olmayan, tekrara dayalı, yaratıcılığımızı öldüren bu tür işler, **"berbat işler"** olarak anılmaktadır. (<https://theconversation.com/how-getting-rid-of-shit-jobs-and-the-metric-of-productivity-can-combat-climate-change>, 18 September 2019).

Dahası, işimizin anlamlı olması için verdiğimiz katkısı deneyimleyebiliyor olmamız gerekir. Bir işçi olarak, çalıştığımız işyerinin toplumu nasıl etkileyeceğine ilişkin kararlara katılamıyorsak; ürettiğimiz ürün üzerinde söz sahibi değilsek işimize yabancılaşırız. İşimiz, bizim için anlamını yitirir. Nitekim 2019 yılında yayımlanan bir rapora göre, çalışanların %82'si için, anlamlı bir iş yaratmak işin en önemli önceliklerindendir. (<https://theconversation.com/what-is-meaningful-work-a-philosophers>, 25 Nisan 2025).

Çalıştığımız işlerde fiziksel (örneğin gürültüye maruz kalmak, ağır eşyalar taşımak gibi) ve psikolojik (ayrımcılığa maruz kalmak gibi) sürekli çaba gerektiren talepler ve zorlayıcı durumlarla karşı karşıya kalıyorsak, kaliteli bir işte çalıştığımızı söylemek mümkün değildir. Bir araştırma, her üç çalışandan birinin zorlayıcı bir işe sahip olduğunu, bu tür işlerde çalışanların refah seviyelerinin diğer çalışanlardan daha düşük; fiziksel ve psikolojik sağlık sorunlarının ise daha fazla olduğunu ortaya koyuyor. (<https://www.socialeurope.eu/job-quality-a-sine-qua-non-not-just-nice-to-have>, 14 September 2023).

